

Islamic Lifestyle Model Based on Chastity and Hijab

Mohammad Karim Hekmatara

Ph.D. in Strategic Cultural Management, Assistant Professor, Amin University of Law Sciences, Tehran, Iran

Email: mk.hekmatara@yahoo.com

Abstract

The prevalence of immoral, indecent and even non-veiled behavior by some norm-breakers, which has been formed with the instigation and support of enemies to target the principle of the Islamic system, has caused destruction and change in behavior among some sections of the society. This is the problem of the current research, which is done with the aim of presenting a lifestyle model based on chastity and hijab. The method of conducting the research is evolutionary and in terms of practical purpose and in terms of nature, it is purposeful discovery in the theoretical framework of Imam Khamenei's menu. The analysis of the collected information is done according to the dimensions and descriptive components of the model; Based on the descriptive model and with objectivity, it leads to the determination of the subject model. Validation of the model is done by SPSS software and validity of the model drawn from convergence validity test in SmartPls12 software with final approval of 40 experts. The findings and results of this model include the main concepts that form the three main pillars of chastity, hijab, and security, and each of these three pillars are at three levels of communication with the individual, communication with the family, and communication with the community, and their results that Self-improvement, change and environment (socialization) are multiplied and by creating these relationships, 27 prioritized variables are obtained. By taking advantage of the Islamic lifestyle model, the doors of the enemy's cultural influence in the individual, family and society will be closed.

Keywords: Chastity, Hijab, Security, Lifestyle.

الگوی سبک زندگی اسلامی مبتنی بر عفاف و حجاب

محمدکریم حکمت آرا

دکتر مدیریت راهبردی فرهنگی، استادیار دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران

Email: mk.hekmataara@yahoo.com

چکیده

شیوع رفتارهای بی‌عفتی، بدحجابی و حتی بی‌حجابی، از سوی برخی هنجارشکنان که با تحریک و حمایت دشمنان برای هدف قرار دادن اصل نظام اسلامی شکل گرفته است، باعث تخریب و تغییر رفتار در بین برخی از اقشار جامعه شده است؛ هدف این پژوهش ارائه الگوی سبک زندگی مبتنی بر عفاف و حجاب است. روش انجام پژوهش تکاملی بوده و به لحاظ هدف کاربردی و از نظر ماهیت، اکتشافی هدفمند در چهارچوب نظری منویات امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) است. تجزیه و تحلیل اطلاعات گردآوری شده نسبت به ابعاد و مؤلفه‌های وصفی الگو انجام می‌شود؛ براساس الگوی وصفی و با غینیت، به تعیین الگوی موضوعی می‌انجامد. اعتباریابی الگو توسط نرم‌افزار SPSS و روایی الگو ترسیم‌شده از آزمون روایی هم‌گرایی در نرم‌افزار SmartPls12 با تأیید نهایی ۴۰ نفر از خبرگان انجام می‌گیرد. یافته‌ها و نتایج این الگو شامل مفاهیم اصلی هستند که سه رکن اصلی عفاف، حجاب و امنیت را تشکیل داده و هرکدام از این سه رکن در سه سطح ارتباط با فرد، ارتباط با خانواده و ارتباط با اجتماع و نتایج آن‌ها که خودسازی، دگرسازی و محیط‌سازی (جامعه‌سازی) است، ضرب شده و با ایجاد این ارتباط‌ها ۲۷ متغیر اولویت‌بندی شده حاصل می‌شود. با بهره‌گیری از الگوی سبک زندگی اسلامی مبتنی بر عفاف و حجاب ابتدا با تربیت و آموزش فرد در خانواده آغاز می‌شود و سپس این افراد با تشکیل جامعه، درهای نفوذ فرهنگی دشمن را می‌بندند.

کلیدواژه‌ها: عفاف، حجاب، امنیت، سبک زندگی

مقدمه

امروزه کشورهای ظالم و غاصب برای دست‌اندازی بر سایر کشورها به دنبال کم‌هزینه‌ترین راه برای تحقق مقاصد پلید خود هستند؛ از بین این روش‌ها نفوذ فرهنگی با هدف تغییر فرهنگ و نوع تفکر در سطح زندگی آنان در جهان بسیار شیوع پیدا کرده است. در یک نگاه کلی و در نسبت انسان، دنیا و جهان آخرت، سه نوع سبک زندگی کلی را می‌توان برای انسان متصور شد. نخست: سبک زندگی راهبانه که در آن، ترک دنیا و لذت‌های آن اساس اندیشه را تشکیل می‌دهد؛ این نگاه را شاید در غرب دوران قبل از رنسانس بتوان به‌صورت جدی مشاهده کرد. سبک زندگی دوم: سبک فلسفی کامجویانه از دنیاست که هیچ اعتقادی به آخرت ندارد؛ هدف انسان را کام‌جویی از دنیا قلمداد می‌کند و شاید سبک زندگی حاکم بر غرب کنونی همین دیدگاه باشد. دیدگاه سوم: دیدگاه اسلامی است که هم دنیا و هم آخرت را توأمان مدنظر دارد و یکی را پلی برای رسیدن به دیگری قلمداد می‌کند (شریعتی، ۱۳۹۱: ۱۰)؛ آنان مخالف صد درصد دیدگاه سوم هستند که اسلامی است و تمام تلاش خود را برای تغییر و حتی محو کردن این سبک از زندگی را در برنامه‌های دشمنی خود با کشورهای مسلمان در دستور کار دارند. از این میان دو مؤلفه عفاف و حجاب اگرچه یک حکم فردی و مقوله‌ای دینی، اخلاقی و معرفتی هستند؛ اما مؤلفه‌های چندبُعدی با آثاری اجتماعی، فرهنگی و سیاسی دارند؛ از این‌رو شناخت باطن، ماهیت و فلسفه حجاب مهم و قابل بیان است (بهمنی، ۱۴۰۲). حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) «یکی از سیئات تمدن مادی، حرکتی که در مورد زن انجام دادند گناه بزرگی که تمدن غرب در مورد جنس زن مرتکب شده است، نه به این زودی قابل پاک شدن است، نه به این زودی قابل جبران شدن است، حتی نه به آسانی قابل بیان کردن» معرفی کرده‌اند (بیانات امام خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۰۲/۱۱). از آنجایی که مسئله عفاف و حجاب نیاز ضروری و اساسی در سبک زندگی برای حفظ امنیت فردی، امنیت خانوادگی و امنیت اجتماعی مورد توجه بوده و ازجمله مسائل مهمی که جامعه اسلامی ما را با آسیب جدی روبه‌رو ساخته، رفتار هنجارشکنانه‌ای است که در زمینه عفاف و حجاب از سوی عده‌ای از افراد با جهت‌دهی از سوی دشمنان اسلام ما شاهد آن هستیم؛ ازجمله این

اقدام‌های نامتعارف و ضد دینی و هم‌سویی با غرب، عدم توجه به حدود مرز ارتباط با نامحرمان در مکان‌های عمومی، پوشش‌های نامناسب و مذموم برخی از آنان اعم از مؤنث و مذکر به‌خصوص قشر مؤنث در طیف‌های مختلف سنی و بیشتر در بین قشر جوان است؛ البته خوب می‌دانیم که در عصر کنونی این هنجارشکنی‌ها و هدایت‌های این قبیل اشخاص از سوی مخالفان دین اسلام و جامعه اسلامی، در عرصه سیاسی اتفاق تازه و بی‌سابقه‌ای در طول عمر با برکت انقلاب اسلامی ایران نبوده و نیست؛ چراکه در نگاه ایشان: «تمام هنر دشمن چیزی جز دشمنی نیست» (بیانات امام خامنه‌ای: ۱۳۸۳/۰۹/۱۱). بنابراین برای در امان ماندن کشور از گزند این آسیب‌ها که اصل نظام را هدف قرار می‌دهند، نیازمند طراحی الگویی براساس روش تکاملی که در آن با ایجاد ارتباط میان سه رکن، سه نوع و سه آثار مرتبط با هم هستیم تا خود، خانواده و جامعه (محیط) را ذیل چتر دین مبین اسلام با رویکرد خودسازی، دگرسازی و ساخت محیط زندگی و تنظیم روابط بین آن‌ها و رعایت عفاف و حجاب برای امنیت‌سازی، صیانت کنیم. این در حالی است که کشور ما در گام دوم انقلاب درصدد ارائه الگویی نوین در عرصه تمدن اسلامی به جهانیان است. این پژوهش فاقد فرضیه بوده و به دنبال یافتن پاسخی برای سؤال الگوی سبک زندگی اسلامی مبتنی بر عفاف و حجاب برای تحقق امنیت برای فرد، خانواده و جامعه است.

۱. پیشینه پژوهش

خدادادی سنگده (۱۳۹۵)، در پژوهش خود با عنوان «تأثیر عملکرد خانواده در پیش‌بینی حجاب زنان»، این پژوهش با هدف بررسی و مقایسه عملکرد خانوادگی در افراد با حجاب برتر، حجاب معمولی و حجاب ضعیف صورت گرفت. جامعه آماری پژوهش عبارت بود از تمامی دختران و زنان بالای ۱۵ سال کشور که ۲۸۶۸ نفر از آن‌ها به شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. نتایج نشان داده که تفاوت معناداری بین عملکرد خانواده و نوع حجاب وجود دارد.

احمدی (۱۳۹۳)، در پژوهشی با عنوان «نهاد خانواده، سبک زندگی و گرایش به حجاب» پژوهش با رویکردی جامعه‌شناختی به بررسی رابطه سبک‌های زندگی مدرن و سنتی با گرایش به حجاب، به‌صورت پیمایشی و با استفاده از پرسش‌نامه محقق ساخته با حجم نمونه ۴۰۰ نفر در بین دختران و زنان ۱۵ تا ۶۴ ساله کلان‌شهر تبریز انجام شده که یافته‌ها نشان داد که میزان گرایش به حجاب در دختران و زنان با سبک زندگی سنتی در حد بالا و در افراد با سبک زندگی مدرن در حد پایین و در افراد دارای سبک زندگی تلفیقی (سنتی و مدرن) در حد متوسط است.

ملایی (۱۳۹۲)، در پژوهشی با عنوان «حجاب و حجاب‌گزیزی با رویکرد مهندسی فرهنگی-انتظامی (مورد مطالعه: شهر سنندج)» بر این نکته تأکید دارد که هر چه حجاب مبنایی برای گسترش عفاف و تحقق امنیت باشد، حجاب‌گزیزی با ناامنی توافق حاصل می‌کند. حجاب‌گزیزی یکی از مشکلاتی است که راه‌حل فوری ندارد؛ یعنی نیاز به نهادینه‌کردن فرهنگی دارد. حجاب را در چهارچوب تشدید مجازات عملیاتی کردن، نهادینه‌کردن اجباری است که تغییر ساختاری در این زمینه را به تأخیر خواهد انداخت. حجاب‌گزیزی اگر گسترش یابد به بدحجابی و بی‌حجابی تبدیل می‌شود که در نهایت با امنیت اجتماعی رابطه معکوسی خواهد یافت.

کاظمی سهلوانی (۱۳۹۲)، در پژوهشی با عنوان «عفاف و حجاب و نقش آن‌ها در امنیت اجتماعی از منظر قرآن» با رویکردی وحیانی و تمسک به قرآن کریم با محوریت کلام فاطمی به اهمیت و ضرورت حجاب از دیدگاه دین مبین اسلام می‌پردازد.

پژوهش حاضر با سایر پژوهش‌های مرتبط، تنها از نظر بیان اهمیت و ضرورت پرداختن به این موضوع در سبک زندگی اسلامی و ادبیات نظری (عفاف و حجاب) اشتراک‌هایی از نظر مفهوم‌شناسی دارد.

در بیان نقاط افتراق پژوهش حاضر با سایر پژوهش‌های مرتبط، هیچ‌کدام از پیشینه‌ها تاکنون با چنین الگویی به نقش و جایگاه عفاف و حجاب در تحقق امنیت در سبک زندگی اسلامی نپرداخته‌اند.

۲. چهارچوب نظری

۲-۱. سبک زندگی اسلامی

بدون شناخت روابط مفاهیمی مانند: عینیت و ذهنیت، فرهنگ و جامعه، فرهنگی عینی و ذهنی، صورت شکل و محتوا، رفتار و معنا، نگرش، ارزش و هنجار، اخلاق و ایدئولوژی، سنت و نوگرایی، شخصیت و هویت فردی و جمعی وراثت و محیط، فردیت و عمومیت، خلاقیت و بازتولید، تولید و مصرف، طبقه و قشربندی اجتماعی، زیبایی‌شناسی و نیاز، منزلت و مشروعیت و ...، درک درستی از سبک زندگی به‌دست نخواهد آمد (مهدوی کنی، ۱۳۸۷: ۴۶). سبک زندگی اسلامی عبارت است از: مجموعه منظم، روش‌مند و هدفمندی از رفتارهای معطوف به ابعاد هنجاری و معنایی زندگی انسان که جنبه‌های فردی، خانوادگی، اجتماعی و حتی سازمانی را همگرا کند (کریمی خوشحال، ۱۳۹۹: ۱۷).

۳. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از نوع اکتشافی و دارای نوآوری در روش بوده که از روش تکاملی بهره می‌برد. در مفاهیم، مؤلفه‌های سه بُعد یک موضوع شناسایی شده و با ضرب در قالب جدول ماتریس، مؤلفه‌ها به یکدیگر مرتبط شده و نسبت بین ابعاد مشخص می‌شود. در این حالت گفته می‌شود که ابعاد به یکدیگر متقوم شده‌اند. این روش در تکثیر مفاهیم را اصطلاحاً «تعمیم» می‌نامند. مثال: «A,B,C» را ابعاد یک موضوع فرضی و «a1,a2,a3» را مؤلفه‌های بُعد A، «b1,b2,b3» را مؤلفه‌های بُعد B، «c1,c2,c3» را مؤلفه‌های بُعد C در نظر می‌گیریم. در قالب جدول ماتریس به صورت ذیل ابعاد به هم متقوم می‌شوند.

جدول ۱: روش ایجاد الگوی وصفی (پیروزمند: ۱۳۸۹)

a3			a2			a1			A B C
b3	b2	b1	b3	b2	b1	b3	b2	b1	
a3 b3 c1	a3 b2 c1	a3 b1 c1	a2 b3 c1	a2 b2 c1	a2 b1 c1	a1 b3 c1	a1 b2 c1	a1 b1 c1	c1
a3 b3 c2	a3 b2 c2	a3 b1 c2	a2 b3 c2	a2 b2 c2	a2 b1 c2	a1 b3 c2	a1 b2 c2	a1 b1 c2	c2
a3 b3 c3	a3 b2 c3	a3 b1 c3	a2 b3 c3	a2 b2 c3	a2 b1 c3	a1 b3 c3	a1 b2 c3	a1 b1 c3	c3

اوصاف موضوع که از روش تعمیم به دست آمده در وضعیت موجود با وضعیت مطلوب در قالب جدولی خاص تعریف می‌شوند؛ یعنی منزلت آن‌ها مشخص می‌شود. در این قسمت از روش «تخصیص» استفاده می‌شود و به هر مفهوم، جایگاه و منصب یا به عبارتی «تعریف» ویژه‌ای اختصاص می‌دهد. در مثال فوق اگرچه جدول ماتریس است و جدول تعریف نیست؛ اما اجمالاً هر خانه در جدول ماتریس بیان یک منزلت است که نسبت به هم اولویت‌بندی دارند. در جدول فوق اصطلاحات بلوک مربوط به a_1 نسبت به اصطلاحات بلوک مربوط به a_2 و اصطلاحات بلوک مربوط به a_2 نسبت به اصطلاحات بلوک a_3 از اولویت بیشتری برخوردارند. همچنین سطر اول نسبت به سطر دوم و سطر دوم نسبت به سطر سوم از اولویت و اهمیت بیشتری برخوردارند. در مورد اولویت‌بندی ستون‌ها، از سمت راست به چپ از اولویت و اهمیت کاسته می‌شود. در ارزش‌گذاری اصطلاحات، خانه‌های ستون اول در اولویت هستند، سپس ستون دوم و ... ستون نهم. بنابراین اصطلاح a_1, b_1, c_1 دارای بالاترین منزلت، a_1, b_1, c_2 دارای منزلت بعدی و ... a_3, b_3, c_3 دارای پایین‌ترین منزلت است. در معادله، تصرف و تغییر برای رسیدن از موجود به مطلوب صورت می‌گیرد؛ اما در جهان خارج کیفیت و کمیت، بُعد همدیگر هستند و بنابراین هیچ کیفیتی نیست که بدون بهره‌ای از کمیت خاص، تحقق یافته باشد و هرگونه تصرف در حقیقت در کم صورت می‌گیرد که منجر به تغییر در کیف می‌شود. بنابراین محقق باید بتواند هر کیفیتی را متقوم به کمیت متناسب آن عرضه و مدل‌سازی کند (پیروزمند، ۱۳۸۹). در این پژوهش با ایجاد ارتباط میان سه رکن، سه نوع و سه آثار به ۲۷ متغیر مرتبط باهم، دست خواهیم یافت. از مزیت‌های طراحی الگوی سبک زندگی با روش تکاملی می‌توان گفت حلقه مفقوده پژوهش در علوم انسانی است و این پژوهش یک نوآوری روشی دارد. برخلاف سایر روش‌ها این روش تلاش می‌کند تا سه بردار (وحي - عقل - تجربه) را به شکل قاعده‌مندی با هم ترکیب کند و از ترکیب آن‌ها یک الگو تولید نماید؛ آن منطقی که می‌تواند به عنوان روش تحقیق در علوم انسانی اسلامی مدعی باشد که بتواند نشان دهد که قدرت جریان بخشی اراده الهی را در گمانه‌زنی پژوهش دارد؛

این دقیقاً نقطه کانونی و هسته سخت تحول در پژوهش کشور است (حکمت آرا، ۱۴۰۱: ۲۲۲).

۳-۱. چگونگی خروجی گرفتن از سه بردار (وحی، عقل، تجربه)

(وحی): در ساخت الگوی سبک زندگی اسلامی (عفاف، حجاب، امنیت)، ملاک معیارهایی است که از وحی یا نائب‌مناب وحی است.

(عقل): عقل در مدل‌سازی مفهومی به کمک شکل‌دهی این معیارها آمده است؛ چراکه روش تکاملی برخلاف روش‌هایی که آن‌ها به عنوان کلی برگرفته از مضامین جزئی، ابعاد می‌گویند؛ اما روش تکاملی چنین نیست و حال آنکه از نظر این روش به آن‌ها بعد گفته نمی‌شود و در این روش بعد یعنی وصف جاری. محقق در هر موضوعی که وارد می‌شود، ابعاد (زمان، مکان، نسبت بین زمان و مکان) و (ارکان، انواع، آثار) که برگردان زمان، مکان و نسبت بین آن‌ها است، ابعاد را در تضارب با موضوع قرار می‌دهد و سپس گمانه‌زنی ملاک‌مند می‌کند. در نتیجه‌گیری به محقق کمک خواهد کرد تا محقق بتواند یک نوع اولویت‌بندی بین مؤلفه‌ها و ابعاد ایجاد کند؛ یعنی بُعد زمان از بُعد مکان مهم‌تر است و بُعد مکان از کارایی (آثار)، (پیروزمند، ۱۳۹۴).

(تجربه): عینیت این‌گونه خود را نشان می‌دهد که ابتدا باید واقعیت را به‌درستی بشناسیم؛ یعنی سه بُعد مکان، زمان و نسبت بین آن‌ها را بشناسیم. علاوه بر آن عینیت در بین مضامین کلی و تفکیک شده مجدد به‌طور تخصصی با توجه به ابتلائات متعلق به کدام از این‌ها است که با یک غربالگری شکل می‌گیرد؛ این اختصاص به سبک زندگی دارد. برای تجربه ما دو کار مهم داریم: اول: در مرحله اکتشاف، ابعاد و مؤلفه‌های مختص به سبک زندگی اسلامی (عفاف، حجاب، امنیت) را از مجموعه‌های کلی سبک زندگی استخراج می‌کنیم. دوم: در قالب اعتباریابی براساس ذهنیت افرادی که تجربه‌درستی دارند (خبرگان) و به‌صورت عینی در این عرصه‌ها تحقیق و تجربه کسب کرده‌اند، در معرض دید و نظر آن‌ها قرار داده و نظر کارشناسی آن‌ها را اخذ می‌کنیم (حکمت آرا، ۱۴۰۱: ۲۲۳).

ایجاد الگوی وصفی: در این نوع از الگوسازی برخلاف سایر الگوهای طراحی شده توسط محققین، برای دستیابی به الگو از نظر توجه هم‌زمان به داده‌های کمی و کیفی از نوع روش تحقیق‌های ترکیبی؛ یعنی از خصوصیت هر دو رویکرد کمی و کیفی استفاده می‌شود. اساس این روش این‌گونه است که براساس یک مبنای پایه به یک الگوی پایه می‌رسیم؛ با این الگوی پایه، سراغ عینیت‌ها رفته و الگوسازی می‌کنیم؛ به عبارتی برای ایجاد الگو (چه مفهومی و چه موضوعی)، گمانه‌زنی براساس الگوی پایه و با توجه به ادبیات موجود موضوع پژوهش انجام می‌گیرد. از آنجاکه هم برای شناسایی ابعاد و مؤلفه‌ها و هم برای شناسایی نظام موضوعات، به عینیت و ادبیات موضوع مراجعه می‌شود، این روش تحقیق جنبه کیفی دارد؛ در این دستگاه فکری، قدرت هماهنگ‌سازی و ارتباط‌بخشی بین حوزه‌های مختلف دانش (نقلی، عقلی، تجربی) را در بردارد.

۴. یافته‌های پژوهش

در چهارچوب نظری مقام معظم رهبری ^(مدظله‌العالی): «معارف اسلامی، اصطلاح عقل معاش در مفهوم جامع خود، مترادف مفهوم سبک و فرهنگ زندگی است که در روایات از آن سخن رفته است. این موضوع در حقیقت «نرم‌افزار تمدن اسلامی» است. معظم‌له دو سبک کلی را برای زندگی تعریف کرده‌اند: «سبک زندگی غیرتوحیدی که در آن تعالیم مکاتب مادی در صدر است و مفاهیم مصرف‌گرایی، لذت‌گرایی و عرفی بودن دین حاکم است و سبک زندگی توحیدی که در آن دستورات الهی در صدر است. ایشان بر فکر و تأمل و دقت در کیفیت دادن به حیات انسان تأکید دارند. «برای این‌که ما بتوانیم به حیات و زندگی خودمان کیفیت دهیم باید به سبک زندگی دقت کنیم. ما می‌خواهیم بهتر زندگی کنیم. بیشتر از این زندگی لذت ببریم. چه کنیم باید روی سبک زندگی سرمایه‌گذاری کنیم. سبک زندگی، نوع و کیفیت و سطح بهره از زندگی را مشخص می‌کند. آدم می‌تواند طوری زندگی کند که از زندگی کم‌ترین بهره را ببرد. آدم می‌تواند طوری زندگی کند که از زندگی بیشترین بهره را ببرد». «درواقع سبک زندگی، مجموعه کنش‌هایی براساس الگوها و نشانه‌هایی است که از نهادهای

مرجع گرفته شده است و به جریان عادی زندگی روزمره تبدیل شده‌اند؛ کنش‌هایی که باز نماگر هویت‌های فردی، اجتماعی و گروهی هستند؛ از این رو می‌توان گفت مطالعه سبک زندگی عبارت است از تلاش برای شناخت مجموعه‌ای منظمی از رفتارها یا الگوهای کنش که افراد آن را انتخاب کرده و کنششان در زندگی روزمره به واسطه آن‌ها هدایت می‌شود» (فاضلی، ۱۳۸۲: ۱۲). مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) می‌فرماید: «حیا برای مرد فضیلت است؛ برای زن هم فضیلت است و این حیا مظاهری دارد؛ یکی از مظاهرش پوشش ظاهری است؛ یکی از مظاهرش معاشرت‌ها و مکالمات سخنورانه است که انسان در حرف زدن، در اظهار نظر کردن، در تبادل کلمات، حیا را ملاحظه کند» (بیانات امام خامنه‌ای، ۱۳۹۷/۱۲/۱۳) ایشان حجاب را «یک ضرورت شریعتی است؛ شریعت است؛ ضرورت شرعی است؛ یعنی هیچ تردیدی در وجوب حجاب وجود ندارد؛ این را همه باید بدانند. این که حالا خدشه کنند، شبهه کنند که آیا حجاب هست، لازم است، ضروری است، نه، جای خدشه و شبهه ندارد؛ یک واجب شرعی است که باید رعایت بشود» (بیانات امام خامنه‌ای، ۱۴۰۱/۱۰/۱۴)؛ «حجاب یک حکم شرعی و یک مسئله قانونی است و در این زمینه باید در درجه اول، دستگاه‌های دولتی و حکومتی و مدیران آن‌ها مراقبت کنند تا براساس قانون عمل شود» (بیانات امام خامنه‌ای، ۱۳۹۸/۰۵/۳۰) «در مکتب اسلام، حفاظ و حجابی بین زن و مرد وجود دارد. این به معنای آن نیست که زنان، عالم جداگانه‌ای غیر از عالم مردان دارند؛ نه! زنان و مردان در جامعه و در محیط کار، با هم زندگی می‌کنند؛ همه‌جا با هم سروکار دارند؛ مشکلات اجتماعی را با هم حل می‌کنند؛ جنگ را با هم اداره می‌کنند و کردند؛ خانواده را با هم اداره می‌کنند و فرزندان را پرورش می‌دهند؛ اما آن حفاظ و حجاب در بیرون از محیط خانه و خانواده حتماً حفظ می‌شود. این، آن نکته اصلی در الگوسازی اسلامی است. اگر این نکته رعایت نشود، همان ابتدائی که امروز غرب دچار آن است، پیش می‌آید. اگر این نکته رعایت نشود، زن از پیشتازی در حرکت به سمت ارزش‌ها که در ایران اسلامی دیده شد، باز خواهد ماند» (بیانات امام خامنه‌ای، ۱۳۷۰/۰۸/۲۲). «مسئله بعد، اهمیت دادن به عفاف در زن است. هر حرکتی که برای دفاع از زنان انجام می‌گیرد، باید رکن اصلی آن رعایت عفاف زن باشد. همان‌طور که

عرض کردم در غرب به خاطر این که به این نکته توجه نشد؛ یعنی مسئله عفت زنان مورد اهتمام قرار نگرفت و به آن اعتنایی نکردند، کار به این بی بندوباری ها کشید. نباید بگذارند عفت زن که مهم ترین عنصر برای شخصیت زن است مورد بی اعتنایی قرار گیرد. عفت در زن وسیله ای برای تعالی و تکریم شخصیت زن در چشم دیگران، حتی در چشم خود مردان شهوتران و بی بندوبار است. عفت زن، مایه احترام و شخصیت اوست. این مسئله حجاب و محرم و نامحرم و نگاه کردن و نگاه نکردن، همه به خاطر این است که قضیه عفاف در این بین سالم نگه داشته شود. اسلام به مسئله عفاف زن اهمیت می دهد. البته عفاف مرد هم مهم است. عفاف مخصوص زنان نیست؛ مردان هم باید عقیف باشند. متنها چون در جامعه، مرد به خاطر قدرت جسمانی و برتری جسمانی، می تواند به زن ظلم کند و برخلاف تمایل زن رفتار نماید، روی عفت زن بیشتر تکیه و احتیاط شده است» (بیانات امام خامنه ای، ۱۳۷۶/۰۷/۳۰). همچنین حضرت امام خامنه ای ^(مدظله العالی) آموزه های نابی درباره حجاب در اختیار جامعه قرار داده و در بخشی از بیانات خود، با تبیین مفهوم حجاب، برداشتهای نادرست را از آن جدا می کنند: «اسلام می خواهد که رشد فکری و علمی و اجتماعی و سیاسی بالاتر از همه فضیلتی و معنوی زنان به حد اعلی برسد و وجودشان برای جامعه و خانواده بشری به عنوان یک عضو، حد اعلای فایده و ثمره را داشته باشد. همه تعالیم اسلام از جمله مسئله حجاب، از همین رو است. مسئله حجاب به معنای منزوی کردن زن نیست. اگر کسی چنین برداشتی از حجاب داشته باشد، برداشتش کاملاً غلط و انحرافی است. مسئله حجاب به معنای جلوگیری از اختلاط و آمیزش بی قید و شرط زن و مرد در جامعه است. این اختلاط، به ضرر جامعه و به ضرر زن و مرد و به خصوص به ضرر زن است.» (بیانات امام خامنه ای، ۱۳۶۸/۱۰/۲۶). «امنیت زیرساخت همه ابعاد زندگی یک جامعه است. ... از مسائل شخصی بگیرید، تا مسائل اجتماعی، تا مسائل عمومی، تا مسائل خارجی» (بیانات امام خامنه ای، ۱۴۰۱/۰۷/۱۱) رهبر انقلاب اسلامی ضمن معرفی «امنیت» به عنوان زیرساخت هر پیشرفتی، ابعاد و عرصه های گوناگون و چگونگی تأمین آن در جامعه را مورد بحث و تبیین قرار داده اند. در این مطلب به مناسبت بیانات اخیر مقام معظم رهبری راجع به موضوع امنیت و

اغتشاشات و ناامنی ایجاد شده توسط دشمنان، گزیده‌ای از بیانات درباره این موضوع بازخوانی می‌شود:

«یکی از بزرگ‌ترین نعمت‌های الهی؛ واجب‌تر از نان شب برای یک جامعه، اصلی‌ترین نیاز یک ملت؛ زیرساخت همه ابعاد زندگی یک جامعه؛ نیاز اساسی و زیرساخت پیشرفت؛ بدون امنیت، کار و تلاش ممکن نیست؛ احتیاج ملت به امنیت شهروندی در محیط زندگی؛ امنیت در برابر تهدید نیروهای خارجی؛ مقابله با ناامنی پدید آمده از سوی اراذل و اوباش؛ امنیت روانی و مقابله با شایعه و دروغ؛ جزو حقوق عمومی مردم است؛ ناامنی سیاسی و فکری فرقی با ناامنی اشرار ندارد».

بنابراین در ترسیم چهارچوب نظری تحقیق با توجه به نوآوری روشی، دارای سه بُعد و هر بُعد دارای سه مؤلفه به شرح زیر است:

۴-۱. ابعاد ارتباط در سبک زندگی اسلامی

❖ بُعد ارکان ارتباط در سبک زندگی اسلامی

ارکان (ماهیت) به معنای مبنا و پایه است (دهخدا، ۱۳۷۳: ۲۱۸). دین مبین اسلام پایه و مبانی اساسی خاص خود را دارد که درواقع جوهره تمام ادیان الهی گذشته است؛ اسلام مانند همه ادیان الهی دارای سه حوزه عقاید، احکام و اخلاق است. منظور از مبانی پیش‌فرض‌های ما در موضوع و آن چیزهایی هستند است که در طول مسیر انجام پژوهش ما را همراهی می‌کنند.

❖ بُعد انواع ارتباط در سبک زندگی اسلامی

گونه‌ها، جنس‌ها و نوع‌های گوناگون و اقسام آن است (همان منبع). در اینجا منظور نوع ارتباطات انسان با خود، خدا، دیگران و محیط (طبیعت) است که برگرفته از ابعاد چهارگانه ارتباط بیان شده در سطوح ذکر شده و بیانگر چگونگی رابط میان آن‌ها است.

❖ بُعد آثار ارتباط در سبک زندگی اسلامی

آنچه از ارتباط میان ارکان و انواع در سبک زندگی به دست می آید، به عبارت دیگر محصول این ارتباطات را آثار یا کارایی گویند (حکمت آرا، ۱۴۰۱: ۱۴۱).

۴-۲. مؤلفه ها

مؤلفه های بُعد ارکان ارتباط در سبک زندگی اسلامی

عفاف: عفاف در قرآن به معنای «حالت نفسانی که از غلبه شهوت باز دارد» آمده است. در بیان قرآن عقیف به شخصی اطلاق می شود که خود نگهدار و با مناعت باشد، طبق این معنا، عفاف در مفهوم عام خود عبارت از خویشتن داری در مقابل هر نوع تمایل افراطی است. حضرت علی (ع) درباره عفت می فرمایند: «الصبر علی شهوه عفه؛ عفت مقاومت در برابر شهوت ها است» (طبرسی، ۱۳۸۰: ۳۶۵).

حجاب: واژه حجاب در قرآن کریم هفت بار آمده و معنای آن چیزی است که از هر جهت مانع دیده شدن چیز دیگر شود. بنابراین با بررسی مفهوم لغوی و اصطلاحی این واژه که در تمامی موارد قابل فهم است، پوشش و پوشیده بودن برای زنان و مردان مطرح شده است؛ البته لازم است بگوییم که حجاب، به معنای پوشش اسلامی، دارای دو بُعد است. بُعد اول (ایجابی) بر وجوب پوشش بدن تأکید دارد و بُعد سلبی آن حرام بودن خودنمایی برای نامحرمان است و توأمان این دو بُعد است که حجاب اسلامی معنا پیدا می کند. در قرآن کریم آیات فراوانی راجع به حجاب آمده است که در صریح ترین آیه چنین آمده است که: «وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنَاتِ یَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَ... وَ بَه زَنَان بَا اِیْمَان بگو چشم های خود را (از نگاه هوس آلود) فروگیرند و دامان خویش را حفظ کنند و زینت خود را - جز آن مقدار که نمایان است - آشکار نکنند و (اطراف) روسری های خود را بر سینه خود افکنند (تا گردن و سینه با آن پوشانده شود) و زینت خود را آشکار نسازند مگر برای شوهرانشان، یا پدر ایشان، یا پدر شوهرانشان، یا پسرانشان، یا پسران همسرانشان، یا برادر ایشان، یا پسران برادر ایشان، یا پسران خواهرانشان، یا زنان هم کیششان، یا بردگانشان [کنیزانشان]، یا افراد سفیه که تمایلی

به زن ندارند، یا کودکانی که از امور جنسی مربوط به زنان آگاه نیستند و هنگام راه رفتن پاهای خود را به زمین نزنند تا زینت پنهانشان دانسته شود (و صدای خلخال که برپا دارند به گوش رسد) و همگی به سوی خدا بازگردید ای مؤمنان، تا رستگار شوید» (نور، ۳۱).

امنیت: امنیت از لحاظ لغوی مأخوذ از ریشه «أمن» به زبان عربی است. امنیت از لحاظ لغوی مصدر جعلی است و به معنای بی بیمی، ایمنی، در امان بودن و ایمن شدن است. امنیت دادن به معنای راحت و آسوده و بی بیم گردانیدن است (دهخدا، ۱۳۷۲: ۲۸۹۴). «امنیت مثل هوا برای ایشان به طور مستمر لازم است.» (بیانات امام خامنه‌ای، ۱۳۷۶/۰۴/۲۵). در نگاه معظم له «اگر امنیت نباشد، بسیاری از خیرات جامعه، از آن جامعه، رخت خواهد بست» (بیانات امام خامنه‌ای، ۱۳۷۸/۷/۱۷). این نعمت بزرگ الهی همه ابعاد و انواع امنیت، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، معنوی، فکری و روحی و روانی ... و سطوح فردی، خانواده، اجتماع، را شامل می‌شود (بیانات امام خامنه‌ای، ۱۳۸۷/۷/۱۸).

۳-۴. مؤلفه‌های بُعد انواع ارتباط در سبک زندگی اسلامی

♦ ارتباط با خدا و خود

در سبک زندگی لازم است تا رابطه انسان و خدا مورد بررسی قرار بگیرد؛ اولین گام در این مسیر شناخت خداوند است که حضرت علی^(ع) فرمودند: «اول الدین معرفته» آغاز دین شناخت خداوند است؛ البته رابطه خودشناسی و خداشناسی که فرمودند: «من عرف نفسه فقد عرف ربه» موضوعی است که نباید از آن غافل شد. علی^(ع) در مناجات مسجد کوفه فهرستی از روابط انسان و خدا ارائه داده است که هرکدام از آن‌ها را می‌توان به عنوان یک اصل در سبک زندگی سعادتمندانه مورد بحث قرار داد؛ رابطه انسان با خدا رابطه عبد و مولی، خالق و مخلوق، مالک و مملوک، حاکم و رعیت، غنی و فقیر و غفار است و انبیاء را مأمور کرد که با دستگیری انسان او را به سرمنزل مقصود برسانند؛ ... چون فرمودند: «الا ان اولیاء الله لا خوف علیهم ولا هم یحزنون» پس شرط رسیدن به سعادت آن است که انسان

سبک زندگی خویش را در همه ابعاد فردی اجتماعی، سیاسی، اخلاقی و اعتقادی بر محور شریعت ابلاغی قرار داده و از آن تعدی و تجاوز نکند (بحرینی، ۱۳۹۵: ۲۲۰).

❖ ارتباط با دیگران

ازجمله مسائلی که در اسلام بر آن عنایت زیادی شده مشی و حرکت کلی انسان در ارتباط با جامعه است، نوع نگاه و رابطه فرد با خود از یک طرف و با دیگران و جامعه از سوی دیگر است؛ روح فرهنگ اسلامی دوری از فردگرایی و تشویق به جمع‌گرایی است که در آن مقوله‌های اجتماعی زیادی مثل کمک به دیگران، ایثار، انفاق و تعاون بسیار مورد تأکید قرار گرفته و در مقابل، مقوله‌هایی مثل خودخواهی، فردگرایی، خودمحوری و بی‌توجهی نسبت به سرنوشت دیگران که ناشی از تفکر مادی و غربی است، مورد نکوهش است. فرهنگ اسلامی مروج روحیه جمع‌گرایی و مخالف با روحیه خودخواهی و فردگرایی است (بحرینی، ۱۳۹۵: ۲۲۰). پیامبر اکرم (ص) می‌فرمایند: «کسی که صبح کند درحالی که اهتمام به امور مسلمانان نداشته باشد، مسلمان نیست» (کلینی، ۱۳۶۵: ۱۶۳).

❖ ارتباط با طبیعت (محیط‌سازی)

خداوند متعال برای هدایت و رستگاری بشریت علاوه بر کتاب مقدس قرآن کریم، کتابی دیگر با عنوان کتاب طبیعت برای بشریت خلق کرد که با تأمل در آن می‌توان درس چگونگی ارتباط با محیط را فرا گرفت؛ چراکه ارتباط برونی انسان، تبیین‌کننده نوع رابطه‌ای است که فرد در ساختار معنویت اسلامی با محیط طبیعی و محیط‌زیست خود برقرار می‌کند؛ اساس این ارتباط جز با نگاه معنوی ثمره‌ای را به‌همراه نخواهد داشت. از این میان ارتباط با خانواده است که انسان‌ها پس از تشکیل خانواده، زندگی خود را آغاز می‌کنند؛ در این سبک که پس از ازدواج شکل می‌گیرد، اولین ارتباط و انتخاب روش زندگی نسبت شریک زندگی فرد شکل می‌گیرد و سپس در صورت افزایش جمعیت خانواده فرزندان را هم شامل می‌شود. سبک و روشی که اسلام در این رابط مطرح می‌کند فقط منحصر به دین مبین اسلام است و نه دین و مسلک دیگری، ازجمله این ارتباط‌ها، ارتباط ایشان با خانواده‌های خود است. جایگاه خانواده در تربیت و پرورش شخصیت انسان بسیار مهم و اساسی است؛ زیرا خدای

متعال در قرآن کریم ازدواج و تشکیل خانواده را بسیار اهمیت داده است و کانون خانواده به عنوان نخستین هسته اجتماعی در ساختار یک جامعه نقش اساسی دارد. کانون خانواده‌ها اگر مستحکم و به سامان و صالح باشند، آن جامعه صالح است و اگر خانواده‌ها سست و نابسامان باشند جامعه به طور قطع، در معرض خطرهای گوناگون قرار می‌گیرد (ادیانی، ۱۳۹۹: ۶۸، ۷۰).

❖ شناخت و رعایت حقوق همسر

با توجه به آیات و روایات وارده در باب حقوق همسر وظایف و مسئولیت‌هایی را که شوهر نسبت به زن دارد، می‌توان به دو نوع وظایف تقسیم کرد: یک نوع آن وظایف و حقوقی است که از حیث اخلاق، مرد باید آن‌ها را نسبت به همسر خود رعایت کند؛ مانند این‌که در کارهای منزل به او کمک کند؛ نسبت به او ترش رویی ننماید؛ در هر موضوع کوچکی به او خرده نگیرد؛ رعایت نظافت در زندگی زناشویی و این‌که اسباب آزار و اذیت او را فراهم نیاورد. نوع دیگر از وظایف شوهر آن‌هایی است که از نظر حقوقی، مرد موظف است که آن‌ها را رعایت کند در غیر این صورت زن حق دارد که برای استیفای این حقوق به مراجع قانونی مراجعه کند. رسول الله (ص) محبت و عشق به همسر را که در کنار عشق به نماز می‌شمارد: «حب الی من دنیاکم ثلاث: الطیب و النساء و قرء عینی فی الصلوة» (نراقی، ۱۴۱۵: ۶۲) از دنیای شما سه چیز محبوب من است، عطر، همسر؛ اما آرامش و شادابی چشمان من در نماز است. زیباترین جمله در مورد محبت همسر به یکدیگر به‌ویژه مرد به زن از رسول الله (ص) ابراز شده است که از اعماق جان و فطرت خبر می‌دهد. بهترین سخنی که مرد می‌تواند به همسرش بگوید این است که من تو را دوست دارم و این از قلب زن تا ابد بیرون نمی‌رود (حرعاملی، ۱۴۱۴: ۱۰). در زندگی زناشویی، با وجود این‌که اصل بر مودت، صفا و ایثارگری است؛ اما این نیز نباید فراموش شود که میزان خواسته‌ها، توقعات و تلاش‌ها نمی‌تواند بی‌حساب و براساس سلیقه شخصی باشد. اگر بخواهید در زندگی زناشویی و در کنار همسر حقی برای خود متصور شوید، ناگزیر همان حق را برای همسرتان نیز در نظر بگیرید. بی‌شک، تا زمانی که شما حق همسر را ادا نکرده‌اید، نمی‌توانید توقع داشته باشید تا او نیز حق شما

را ادا کند. شناخت حقوق متقابل و توجه به این حقیقت که اگر برای فردی حقی در نظر گرفته شود، برای طرف دیگر، مسئله تکلیف مطرح می‌شود که ناچار باید به آن تکلیف عمل کند. اسلام برای هر یک از اعضای خانواده حقوق ویژه‌ای معین کرده است که زن و شوهر حقوق و وظایفی را که در برابر یکدیگر دارند، مطالعه و بررسی کنند تا بتوانند در قبال همدیگر جایگاه نیکویی برگزینند.

❖ ارتباط با فرزندان

خداوند فرزندان را زینت زندگی معرفی می‌کند به شرط این‌که والدین بتوانند با شناسایی استعدادها و فراوانی که خداوند در وجود آنان به ودیعه نهاده است، در تربیتشان جدیت و اهتمام بورزند. بنابراین انسان مؤمن و انقلابی باید بکوشد با فرزندان خود رابطه صمیمی و عاطفی داشته باشد و در موقعیت‌های مناسب برای شناسایی مشکلات و نحوه برخورد صحیح با آنان به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم آموزش دهد و سعی کند تا در راه هدایت آنان پدر و رفیق خوبی برای فرزندان باشد. سه شاخص اصلی وجود دارد که عبارت‌اند از:

۱. رعایت آداب دینی و اسلامی؛
۲. رعایت حقوق تربیتی، آموزشی و اخلاقی؛
۳. رعایت حقوق عاطفی فرزندان (شبدینی، ۱۳۹۴: ۳۳۵).

۴-۴. مؤلفه‌های بُعد آثار ارتباط در سبک زندگی اسلامی

❖ خودسازی

از آنجایی‌که برای شناخت ذات اقدس باری تعالی در گام نخست انسان‌ها نیازمند بهره‌گیری از علوم حضوری و حصولی هستند و از طرفی این مهم نیز مستلزم شناخت وجود خود است، بنابراین می‌توان گفت به‌نوعی خداشناسی ریشه در خودشناسی آدمیان دارد. همچنین با توجه به این‌که بُعد شناخت فردی (ارتباط با خود) و بُعد شناخت خداوند (ارتباط با خداوند) در ارتباط مستقیم قرار دارند می‌توان این دو بُعد را ذیل خودسازی با هم بررسی کرد (حکمت‌آرا، ۱۴۰۱: ۱۴۳). حضرت علی (ع) فرمودند: «رحم الله امرء علم من این و فی

این والی این؛ خدا رحمت کند مردی را که بداند از کجا آمده در کجا است و به کجا می‌رود.» با فضیلت‌ترین شناخت‌ها خودشناسی است و بزرگ‌ترین جهل، جهل به خویش است (آمدی، ۱۳۸۷: ۲۳۲). اگر انسانی خود را شناخت و به قابلیت‌های خود پی برد و راه به ثمر رساندن آن قابلیت‌ها را پیدا کرد می‌تواند برای رسیدن خویش به کمال برنامه‌ریزی کند در غیر این صورت تلاش‌های او در بیراهه است و دوری از مسیر ایجاد می‌کند و هر چه سرعتش افزون شود از خواست‌های ذاتی خویش فاصله بیشتری پیدا می‌کند که امام صادق (ع) به این نکته اشاره می‌فرماید: «عمل‌کننده بدون آگاهی مانند کسی است که در بی‌راهه حرکت می‌کند که سرعت حرکت بر او نمی‌افزاید مگر دوری از مقصد را» (کلینی، ۱۳۸۲: ۴۳). در جهان‌بینی توحیدی کمال مطلق خداست و کمال انسان در بندگی اوست. در این جهان‌بینی انسان کامل کسی است که دل در گرو شریعت نهاده و با تمسک به وحی و تبعیت از انبیای الهی به سمت مقصود حرکت کرده است؛ در این رابطه اندیشمندان اسلامی به‌ویژه عرفا راه روشن کرده و مراحل وصول به مقصود، یعنی کمال نهایی را ترسیم کرده‌اند.

♦ دگرسازی

ازجمله مسائلی است که در اسلام بر آن عنایت زیادی شده مشی و حرکت کلی انسان در ارتباط با جامعه است که در این بخش به مسائل مرتبط با آن پرداخته می‌شود. بدون شک ایدئولوژی و جهان‌بینی که سازنده انگیزه‌های درونی و طرز تلقی فرد و جامعه را سامان می‌دهد، ارزش‌ها و اعتقادات، شیوه‌های رفتار او را در انتخاب سبک زندگی شکل می‌دهد. یکی از عواملی که در روش زندگی مبتنی بر تفکر اسلامی در سطح یک جامعه مسلمان نقش اساسی دارد، نوع نگاه و رابطه فرد با خود از یک طرف و با دیگران و جامعه از سوی دیگر است؛ روح فرهنگ اسلامی دوری از فردگرایی و تشویق به جمع‌گرایی است که در آن مقوله‌های اجتماعی زیادی مثل: کمک به دیگران، ایثار، انفاق و تعاون، بسیار مورد تأکید قرار گرفته و در مقابل، مقوله‌هایی مثل: خودخواهی، فردگرایی، خودمحوری و بی‌توجهی نسبت به سرنوشت دیگران (که ناشی از تفکر مادی و غربی است)، مورد نکوهش قرار گرفته است. فرهنگ اسلامی مروج روحیه جمع‌گرایی و مخالف با روحیه خودخواهی و فردگرایی است

(بحرینی، ۱۳۹۵: ۲۲۰). پیامبر اکرم (ص) می‌فرمایند: «کسی که صبح کند درحالی که اهتمام به امور مسلمانان نداشته باشد، مسلمان نیست (کلینی، ۱۳۶۵: ۱۶۳).

❖ محیط‌سازی (جامعه‌سازی)

خداوند متعال برای هدایت و رستگاری بشریت علاوه بر کتاب مقدس قرآن کریم، کتابی دیگر با عنوان کتاب طبیعت برای بشریت خلق کرد که با تأمل در آن می‌توان درس چگونگی ارتباط با محیط را فرا گرفت؛ چراکه ارتباط برونی انسان، تبیین‌کننده نوع رابطه‌ای است که فرد در ساختار معنویت اسلامی با محیط طبیعی و کار برقرار می‌کند. که اساس این ارتباط جز با نگاه معنوی ثمره‌ای را به‌همراه نخواهد داشت؛ در این رابطه بر شکرگزاری بر نعمت‌های الهی تأکید شده است؛ ازجمله این که حضرت علی (ع) می‌فرمایند: «شُكْرِ الْمُؤْمِنِ يَظْهَرُ فِي عَمَلِهِ وَ شُكْرِ الْمُنَافِقِ لَا يَتَجَاوَزُ لِسَانَهُ» نوع شکرگزاری مؤمن در رفتارش نمایان است ولی شکرگزاری منافق از زبانش تجاوز نمی‌کند» (آمدی، ۱۳۸۷: ۲۷۹). نعمت‌های موجود را می‌توان: نعمت زندگی جمعی با مؤمنان، نعمت کسب مال حلال، نعمت تعالی بخشی به جامعه ایمانی، نعمت کمک کردن به استقلال جامعه ایمانی از دیگر جوامع، نعمت بهره‌مندی از دوستان فعال و سالم، نعمت آرامش محیطی، نعمت توانمند شدن در رفع نیاز دیگران و ... برشمرد (رستگار، ۱۳۹۷: ۱۷۵).

۴-۵. ارتباط عفاف، حجاب و امنیت

عفاف و حجاب در اصل معنایی (که منع و امتناع گفته می‌شود) مشترک‌اند. تفاوتی که بین منع و بازداري عفاف و حجاب است، تفاوت بین ظاهر و باطن این دو واژه است؛ عفت یک حالت درونی است و تأثیر ظاهر بر باطن و تأثیر باطن بر ظاهر، از ویژگی‌های عمومی انسان است؛ بدین ترتیب هر چه حجاب و پوشش ظاهری بیشتر و بهتر باشد، این نوع حجاب در تقویت و پرورش روحیه باطنی و درونی عفت، تأثیر بیشتری دارد و بالعکس هر چه عفت درونی و باطنی بیشتر باشد باعث حجاب و پوشش ظاهری بیشتر و بهتر در مواجهه با نامحرم می‌شود. عفاف حالتی درونی و نفسانی است که از شعله‌ور شدن هوا و هوس و پیشروی

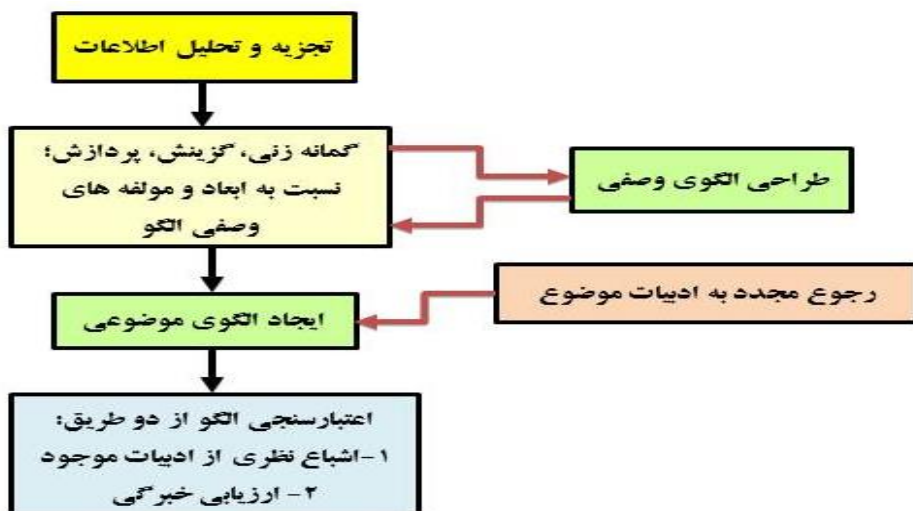
شهوت جلوگیری می‌کند و در مقابل حجاب مانع ظاهری است که همچون صدف، گوهری گران‌سنگ را در آغوش خود حفظ می‌کند. و همچنین پوشش نشان عفاف است و عفت و حیا در قالب حجاب، نشانه انسان بودن است. عفاف از ویژگی‌های درونی انسان نشئت می‌گیرد. از نظر استاد شهید مرتضی مطهری: «حجاب به شکل و قالب و نوع و چگونگی پوشش برمی‌گردد؛ تفاوت ظاهر و باطن یا روح و جسد و یا گوهر و صدف را می‌توان به‌عنوان تمثیل در این زمینه به‌کار برد. استاد حجاب و پوشش را نشانه عفاف می‌داند و در تحلیل آیه ۵۹ سوره احزاب که خداوند به پیامبر (ص) دستور می‌دهد که به همسران و دختران و زنان مؤمن فرمان دهید جلباب را (پارچه‌ای که تمام بدن را بپوشاند) به خود گیرند» چنین می‌نویسد که: «زن مسلمان چنان رفت‌وآمد کند که علائم وقار و عفاف از او هویدا باشد» (مطهری، ۱۳۷۷: ۱۷۷). در فهم ارتباط میان عفاف و حجاب با امنیت، جلوه رفتاری زن یا مرد مسلمان مطرح است که نشانه دین‌داری و عامل صیانت جامعه از ناامنی به حساب می‌آید، بنابراین داشتن پوشش مناسب نه‌تنها سبب امنیت خود فرد از آسیب‌های مختلف می‌شود، بلکه سبب تحکیم خانواده و افزایش امنیت فردی و اجتماعی می‌شود. با تعبیری دیگر تأثیرگذار بودن مسئله عفاف و حجاب بر امنیت که مهم‌ترین نکاتی که در رابطه با آن باید مطرح کرد:

اول: وقتی یک زن با پوشش نامناسب در جامعه ظاهر می‌شود و همه زیبایی‌هایش را به دیگران عرضه می‌کند، توجه همه مردم به‌خصوص مردان را به خود جذب می‌کند و حیرت آنان را برمی‌انگیزد؛ این جلب توجه برای آن زن دردسرساز و مشکل‌آفرین می‌شود که بارزترین نمونه آن مزاحمت‌هایی است که مردان برای آن زن ایجاد می‌کنند و باعث صلب امنیت از آن زن و خانواده و اطرافیانش می‌شوند. دوم: امنیت به معنی نترسیدن و ایمنی یکی از طبیعی‌ترین و ضروری‌ترین نیازهای بشری است، چگونگی پوشش یک زن نه‌تنها تعیین‌کننده میزان امنیت فردی و در خارج از منزلش است، بلکه می‌تواند تعیین‌کننده وضعیت امنیت اجتماعی در آینده باشد. بی‌اهمیتی به آن نیز هم برای زن و هم برای جامعه خطرناک و مشکل‌آفرین است؛ زیرا همین زن چه با حجاب و چه بی‌حجاب بعدها کامل‌کننده یک مرد

خواهد بود و در آینده یک نسل را پرورش خواهد داد و مدیریت اصلی آن خانواده را در دست خواهد گرفت. حالا اگر این زن، یک زن مؤمنه باحجاب باشد، نسلی که پرورش می‌دهد نیز همین‌طور خواهد بود و در ادامه نسل پرورش‌یافته توسط این نسل نیز همین راه و روش را ادامه خواهند داد؛ اما اگر این زن یک زن بی‌حجاب باشد که به داشتن پوشش مناسب اهمیت نمی‌دهد که اگر این‌طور باشد مطمئناً به دیگر مسائل خود اعم از مسائل دینی و اجتماعی و ... نیز اهمیت نخواهد داد؛ نسلی که توسط او پرورش‌یافته باشد نیز همین‌طور است و در آینده این نسل جامعه را به تباهی خواهد کشید و امنیت آن جامعه را به خطر خواهد انداخت. خداوند در قرآن می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَ بَنَاتِكَ وَ نِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكْ أَذْنَىٰ أَنْ يَعْرِفْنَ فَلَآ يُوْذِينَ وَ كَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا. ای پیامبر! به همسران و دختران و زنان مؤمنان بگو: «جلباب‌ها [روسری‌های بلند] خود را بر خویش فروافکنند، این کار برای این‌که شناخته شوند و مورد آزار قرار نگیرند بهتر است؛ (و اگر تاکنون خطا و کوتاهی از آن‌ها سر زده توبه کنند) خداوند همواره آمرزنده رحیم است» (احزاب، ۵۹). امام علی (ع) میزان امنیت زنان را بسته به میزان حجاب او دانسته و چنین می‌فرماید: «به‌درستی که شدت حجاب برای حفظ آنان بهتر است» (نهج‌البلاغه، نامه ۳۱). در نگاه معظم‌له امنیت در شکل اجتماعی به جمع و روابط بین افراد و وجوه زندگی مربوط می‌شود و در سطح امنیت فردی، اصالت با فرد است و امنیت و ناامنی با شاخص فرد سنجیده می‌شود. مرجع امنیت اجتماعی، هویت یا هویت‌ها است: «هر مجموعه انسانی به یک هویت جمعی احتیاج دارد و باید احساس اجتماع و بستگی و هویت جمعی کند. اهمیت این هویت جمعی به این است که هم در مقیاس ایرانی دارای بازده و تأثیر است، هم در مقیاس اسلامی چنین تأثیری دارد و هم در مقیاس جهانی مؤثر است» (بیانات امام خامنه‌ای،

۴-۶. الگوی مفهومی پژوهش

نمودار ۱: الگوی مفهومی سبک زندگی مبتنی بر عفاف و حجاب

برای دستیابی به الگوی مدنظر از روشی بهره گرفته شد که قدرت تحلیل تکامل موضوع ضمن شناسایی ابعاد تکامل آفرین، مؤلفه‌های هر بعد و مرتبطسازی قاعده‌مند مؤلفه‌ها را دارد. اساس این روش این‌گونه است که براساس تحلیل پایه از سبک زندگی مبتنی بر عفاف و حجاب، به یک الگوی پایه می‌رسیم؛ با این الگو پایه باید به سراغ عینیت‌ها رفته و الگوی مفهومی را به الگوی موضوعی تبدیل کنیم. برای ایجاد الگو (چه مفهومی و چه موضوعی)، گمانه‌زنی براساس الگوی پایه و با توجه به ادبیات موجود، موضوع پژوهش انجام می‌گیرد. از آنجایی که مفاهیم اصلی این الگو را سه در سه بُعد اصلی عفاف، حجاب و امنیت تشکیل می‌دهد و هرکدام از این سه رکن در ارتباط با سه سطح (انواع) ارتباط با فرد، ارتباط با خانواده و در ارتباط با جامعه می‌توان آثار (نتایج) آن را ضرب در خودسازی، دگرسازی و محیط‌سازی شاهد باشیم؛ در نهایت حاصل ایجاد این ارتباط ۲۷ متغیر اولویت‌بندی شده است.

۴-۷. ماتریس الگوی سبک زندگی مبتنی بر عفاف و حجاب

جدول ۲: ماتریس الگوی سبک زندگی مبتنی بر عفاف و حجاب

انواع آثار	عفاف			حجاب			امنیت	
	در ارتباط با فرد	در ارتباط با خانواده	در ارتباط با جامعه	در ارتباط با فرد	در ارتباط با خانواده	در ارتباط با جامعه	در ارتباط با فرد	در ارتباط با جامعه
خودسازی	عفاف فردی برای خودسازی	عفاف خانوادگی برای خودسازی	عفاف اجتماعی برای خودسازی	حجاب فردی برای خودسازی	حجاب خانوادگی برای خودسازی	حجاب اجتماعی برای خودسازی	امنیت فردی برای خودسازی	امنیت اجتماعی برای خودسازی
دگرسازی	عفاف فردی برای دگرسازی	عفاف خانوادگی برای دگرسازی	عفاف اجتماعی برای دگرسازی	حجاب فردی برای دگرسازی	حجاب خانوادگی برای دگرسازی	حجاب اجتماعی برای دگرسازی	امنیت فردی برای دگرسازی	امنیت اجتماعی برای دگرسازی
محیط‌سازی (جامعه‌سازی)	عفاف فردی برای محیط‌سازی	عفاف خانوادگی برای محیط‌سازی	عفاف اجتماعی برای محیط‌سازی	حجاب فردی برای محیط‌سازی	حجاب خانوادگی برای محیط‌سازی	حجاب اجتماعی برای محیط‌سازی	امنیت فردی برای محیط‌سازی	امنیت اجتماعی برای محیط‌سازی

❖ برازندگی الگو (اعتباریابی)

پس از انجام مطالعات براساس روش تحقیق تکاملی، ۳ بُعد و ۹ مؤلفه و ۲۷ متغیر در الگوی ماتریسی برای الگوی سبک زندگی اسلامی مبتنی بر عفاف، حجاب و امنیت ثبت شد. در ادامه، جهت حذف کلیدواژه‌های مشترک و همچنین ویرایش در اختیار تعداد ۴۰ نفر از

خبرگان پژوهش (که آمار توصیفی آن در جدول ادامه ثبت شده است) قرار گرفت. در گام دوم مجدداً شاخص‌های تأیید شده، در ساختار یک پرسش‌نامه با طیف لیکرت پنج‌تایی تقدیم خبرگان پژوهش شد تا نوع ارتباط ساختاری و دسته‌بندی آن‌ها در قالب بعد و مؤلفه تعیین شود.

جدول ۳: اطلاعات خبرگان پژوهش

فراوانی	سابقه مسئولیت اجتماعی مرتبط	فراوانی	سمت	فراوانی	مدرک تحصیلی
۲۴	۲۵-۲۰	۱۶	مدیر راهبردی	۱۷	دکترای سطح ۴ حوزه
۱۲	۳۰-۲۵	۱۵	مدیر اجرایی	۲۳	کارشناسی ارشد- سطح ۳ حوزه
۴	بیشتر از ۳۰	۹	کارشناس و تحلیلگر ارشد	-	-

پس از انجام تحلیل عاملی اکتشافی خروجی آزمون بارتلت با سطح معناداری (۰,۰۰۰) مشاهده شد که نشان داد ارتباط معناداری میان متغیرهای مورد نظر وجود داشته و داده‌های آماری برای تحلیل عاملی مناسب است. همچنین با توجه به خروجی آزمون $t(۷۵۴/۰)$ حجم آماری پرسش‌شوندگان به تعداد ۳۰ نفر، قابل پذیرش است. مقادیر ویژه اولیه عامل‌ها نشان داد شده می‌تواند ۹ عامل کلی را اندازه‌گیری کند که ۷۹/۵۸۷ درصد از مجموع واریانس عوامل را به خود اختصاص داده است. درایه‌های به‌دست‌آمده بر روی قطر اصلی ماتریس هم‌بستگی ضد، نشان داد هم‌بستگی مناسبی میان عامل‌های تعیین شده برقرار است. با توجه به مناسب بودن ابعاد مورد نظر جهت تحلیل عاملی، برای پاسخ به این پرسش که «کدام متغیرها، کدام عوامل را اندازه‌گیری می‌کنند؟» ساختار نهایی عامل‌های اصلی پژوهش، با استفاده از ماتریس مؤلفه‌های چرخش‌یافته در زیر تعیین شد.

جدول ۴: ابعاد سبک زندگی

میانگین درایه‌های ماتریس چرخش یافته	دسته‌بندی عوامل سوم	میانگین درایه‌های ماتریس چرخش یافته	دسته‌بندی عامل‌های دوم	میانگین درایه‌های ماتریس چرخش یافته	دسته‌بندی عوامل اول
۵۵۱	۱۴	۶۶۱	۳	۶۸۲	۷
۳۹۹	۹	۵۹۷	۱۱	۷۴۱	۶
۷۷۲	۱	۵۶۲	۵	۶۱۴	۱۰

با توجه خروجی نتایج ماتریس چرخش یافته، تعداد ۹ دسته‌بندی برای شاخصه‌های پژوهش احصا شد که پس از بررسی مجدد درایه‌های به‌دست‌آمده بر روی قطر اصلی ماتریس هم‌بستگی ضد تصویر و درایه‌های ماتریس چرخش یافته برای این ۹ عامل، تعداد ۳ دسته‌بندی نهایی برای تعیین ابعاد پژوهش استخراج شد. بنابراین عامل‌های تأیید شده پس از دسته‌بندی و تعریف واژگان آن در ساختار یک الگو به‌صورت شکل زیر، تشکیل شد. نتایج اولیه نشان داد که ساختار مؤلفه‌های تأیید شده است و ارتباط عامل‌ها به‌صورت کامل از سوی خبرگان مورد تأیید قرار گرفته است.

جدول ۵: طیف پاسخ‌گویی خبرگان به شاخص‌های پرسش‌نامه

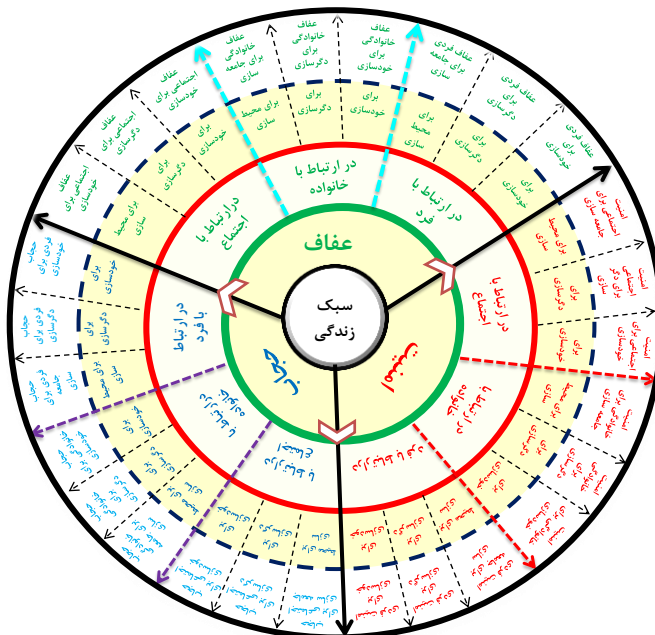
خیلی موافقم	موافقم	نظری ندارم	مخالفم	خیلی مخالفم	
تعداد	تعداد	تعداد	تعداد	تعداد	
۲۲	۱۸				
۲۵	۱۵				
۲۶	۱۴				
۲۳	۱۷				
۲۷	۱۳				
۲۲	۱۸				
۲۶	۱۴				
۲۶	۱۴				
۲۸	۱۲				

آمارهای توصیفی میانگین، انحراف معیار و میانگین خطا بررسی شد. بررسی اولیه داده‌ها در جدول زیر نشان داد که تمامی مؤلفه‌های پژوهش، رضایت‌مندی بیش از ۸۹٪ جامعه خبرگی را به خود اختصاص داده است. به‌منظور تأیید این فرضیه از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده شد. برای تأیید نهایی و روایی الگو ترسیم شده از آزمون روایی هم‌گرایی در نرم‌افزار SmartPls استفاده شد. پس از ثبت داده‌های پرسش‌نامه در نرم‌افزار، بارهای متغیری λ_i و همچنین خطای اندازه‌گیری ε_i ، مؤلفه‌های AVE و CR تعیین شد.

با توجه به این‌که $AVE > 0.5$ و $CR > 0.7$ ، روایی پرسش‌نامه مورد تأیید است. همچنین به‌منظور تأیید پایایی پرسش‌نامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که با توجه به خروجی داده‌ها، پایایی آن نیز مورد تأیید است. این نتایج در جدول ذیل قابل مشاهده است.

❖ الگوی سبک زندگی اسلامی مبتنی بر عفاف و حجاب

شکل ۲: الگوی سبک زندگی اسلامی مبتنی بر عفاف و حجاب

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

نتایج حاصل از این پژوهش علاوه بر کشف یک الگو، ابعاد و مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی مبتنی بر عفاف و حجاب مؤثر در امنیت‌سازی سیاسی کشور به‌عنوان مؤلفه‌های فرهنگی که در برداشتی از منظومه فکری مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) ذیل آن با اشاره به دو بُعد زیر تعریف می‌شود:

الف. بواطن فرهنگ: که در اینجا منظور عفاف است. در عمق و نهان فطرت آدمی در سبک زندگی‌اش همراه با حیا نهفته است.

ب. ظواهر فرهنگ: می‌توان حجاب (پوشش اسلامی) را به‌عنوان نماد (ظاهر) فرهنگ اسلامی که در جامعه که باید متبلور باشد، در نظر گرفت.

اساس این الگو چنین است که عفاف و حجاب ابتدا باید در فرد که مرحله اول و متقدم از سایر مرحله‌ها در سبک زندگی است؛ در این مرحله از خودسازی ایشان آغاز می‌شود و سپس در مرحله دوم به دیگران (خانواده-جامعه) برای دگرسازی منتقل شود. در مرحله نهایی محیط (کشور) ساخته شود؛ مفاهیم اصلی الگوی سبک زندگی مبتنی بر عفاف و حجاب را سه رکن اصلی عفاف، حجاب و امنیت تشکیل می‌دهند. هرکدام از این سه رکن در سه سطح ارتباط با فرد، ارتباط با خانواده و ارتباط با اجتماع و آثار آنها که خودسازی، دگرسازی و محیط‌سازی (جامعه‌سازی) حاصل می‌شود. در نهایت با ایجاد ارتباط‌ها میان ابعاد متغیرهای اولویت‌بندی شده در سبک زندگی اسلامی حاصل می‌شود. بنابراین با رعایت دو مؤلفه معنوی (عفاف و حجاب) امنیت‌سازی در سبک زندگی اسلامی محقق و درهای نفوذ فرهنگی دشمن در فرد، خانواده و جامعه بسته خواهد شد؛ همچنین هر میزان دشمن تلاش کند تا با روش‌های گوناگون افراد را برای ضربه زدن به اصل نظام منحرف کند ولی از آنجایی که ارتباط میان این ابعاد و سطوح در سبک زندگی اسلامی به ترتیب تقدم و تأخر در لایه‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی به‌درستی جانمایی شده‌اند، کشور از تهدیدها و آسیب‌های جدی دشمنان در امان خواهد ماند.

پیشنهادهای پژوهش

در راستای سیاست‌گذاری‌های فرهنگ عفاف و حجاب در کشور برای رقم خوردن امنیت فردی، خانوادگی و اجتماعی موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

- ✓ سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و اجتماعی و اصلاح قانون در راستای فرهنگ عفاف و حجاب در جامعه با توجه به جنگ شناختی که باعث به وجود آمدن هنجارشکنی در عرصه فرهنگی (عفاف و حجاب) مجدد بازطراحی شود؛
- ✓ آموزش‌های لازم در این راستا برای لایه فردی این الگو در اختیار والدین قرار گیرد؛

✓ تلاش همه‌جانبه دولت برای ارتقای مهارت والدین با طراحی برنامه‌های رسانه‌ای سودمند خانواده‌ها که در این الگو محل تربیت و عبور از مرحله فردی است، جهت تقویت غیرت و مسئولیت والدین، تقویت روحیه اطاعت‌پذیری فرزندان از والدین و بالا بردن توان والدین مبنی بر تربیت عقیفانه و محجب فرزندان خود می‌تواند مؤثر واقع شود؛

✓ برای مبارزه با ناامنی، ابتذال و هرزگی‌های برخی هنجارشکنان بی‌حجاب و بدون عفت که در اجتماع مخل نظام هستند، به‌طور جدی با آنان برخورد قانونی شود.

فهرست منابع

- قرآن کریم.
- نهج البلاغه (۱۳۷۹). ترجمه محمد دشتی، چاپ اول، قم، مشهور.
- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ ه.ق). *لسان العرب*، تصحیح جمال الدین میردامادی، جلد ۱، دارالفکر، بیروت، دارصادر.
- افتخاری، اصغر (۱۳۹۲). *امنیت اجتماعی شده*، رویکرد اسلامی، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- افتخاری، اصغر؛ نهازی، غلامحسین (۱۳۸۹). *امنیت عمومی در اندیشه و بیانات مقام معظم رهبری*. فصلنامه دانش انتظامی، ۱۲، ۷-۴۹.
- بحرینی، محمدحسین (۱۳۹۵). *سبک زندگی سعادت آمیز از دیدگاه قرآن و عترت (ع)*، مطالعه گروهی دانشگاه عالی دفاع ملی.
- پیروزمند، علیرضا (۱۳۹۴). *فرایند و نمونه های از مدل سازی*، علی خانی محمدحسین، جهانبخش عباس، قم، فرهنگستان علوم اسلامی.
- توسلی، غلام عباس (۱۳۶۹). *نظریه های جامعه شناسی*، تهران، سمت.
- حرعاملی، محمدحسن (۱۴۱۴ ه.ق) *وسائل الشیعه*، ج ۱۴، تحقیق مؤسسه ال البيت، قم، انتشارات مهر.
- حکمت آرا، محمدکریم (۱۴۰۱). *طراحی سبک زندگی حرفه ای پلیس های تخصصی فراجا*، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- حمیدی زاده، محمدرضا (۱۳۸۶). *برنامه ریزی استراتژیک*، تهران، انتشارات سمت.
- حاجی حسین نژاد، غلامرضا (۱۳۸۸). *اخلاق حرفه ای و تعاملات ارتباطی پلیس با جامعه*، علی محبی، سیدرضا بلاغت، تهران، فصلنامه علمی پژوهشی انتظام اجتماعی، شماره ۱.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۳). *لغت نامه دهخدا*، جلد ۱ و ۱۴، تهران.
- دهقان نیری، ناهید؛ جلالی نیا، علی (۱۳۸۳). *نظریه پردازی و نظریه های پرستاری*، تهران، نشر بشری.
- رستگار، عباسعلی (۱۳۹۷). *معنویت در سازمان با رویکرد اسلامی*، علیرضا نوبری، تهران، سازمان عقیدتی سیاسی فراجا.

- طبرسی، ابوعلی الفضل بن الحسن (۱۳۸۰). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، ترجمه علیرضا کرمی، چاپ اول، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- عسگری، محمود (۱۳۸۲). *امنیت و امنیت پژوهی*، فصلنامه مطالعات دفاعی و امنیتی ۳۶ و ۳۷، دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، سال دهم، پاییز و زمستان.
- عمید، حسن (۱۳۶۰). *فرهنگ فارسی عمید*، تهران، انتشارات امیرکبیر.
- فاضلی، محمد (۱۳۸۲). *مصرف و سبک زندگی*، صبح صادق.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۵). *الکافی*، جلد ۲، تهران، دارالکتب اسلامی.
- کاویانی، محمد (۱۳۹۱). *سبک زندگی اسلامی و ابزار سنجش آن*، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- کریمی خوشحال، علی (۱۳۹۹). *سبک زندگی اسلامی*، قم، انتشارات زمزم هدایت.
- کاظمی سهلوانی، حسن (۱۳۹۲). *عفاف و حجاب و نقش آن‌ها در امنیت اجتماعی از منظر قرآن*، فصلنامه قرآنی کوثر، تابستان، سال ۱۳، شماره ۴۶، ۱۴۹-۱۵۹.
- معین، محمد (۱۳۸۷). *فرهنگ معین*، جلد ۱، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- مهدوی کنی، محمدسعید (۱۳۸۷). *مفهوم سبک زندگی و گستره آن در علوم اجتماعی*، تهران، فصلنامه علمی- پژوهشی تحقیقات فرهنگی، شماره ۱.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۷). *مسئله حجاب*، چاپ چهل نهم، قم، صدرا.
- نائینی، علی محمد (۱۳۸۹). *درآمدی بر ماهیت شناسی جنگ نرم*، فصلنامه راهبرد دفاعی سال هشتم، شماره ۲۸.
- نقشه مهندسی فرهنگی کشور (۱۳۹۲). *دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی کشور*.
- نراقی، احمد (۱۴۱۵ق). *مستند الشیعه*، ج ۱، قم: مؤسسه آل البیت.
- بیانات و سخنرانی‌های حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) قابل مشاهده در khamenei.ir
- بهمنی، زینب (۱۴۰۲). *حجاب به مثابه امر سیاسی واجب*، قابل مشاهده در <https://atna.atu.ac.ir/fa/news>